

MACIEJ POTĘPA

“BIBLIOTEKA FILOZOFICZNA” MEINERA W OSTATNICH LATACH

Czytelnikom filozofii niemieckiej dobrze są znane książki w zielonej obwolutie ze znakiem Ph. B. “Biblioteka Filozoficzna” wydawnictwa Felix Meiner jest od wielu lat w Niemczech najważniejszym źródłem klasycznych pism filozoficznych służących przede wszystkim jako materiały pomocnicze przeznaczone do nauczania filozofii. Wydania “Biblioteki Filozoficznej” nie są pomyślane jako wydania krytyczne; są to typowe Studentexte.

“Biblioteka Filozoficzna”, która obejmuje tylko część działalności wydawnictwa, obchodziła uroczyste w 1989 roku — 120-letnie swoje istnienie. Biblioteka powstała wcześniej niż wydawnictwo założone w Lipsku w 1911 roku. W chwili założenia wydawnictwa “Biblioteka Filozoficzna” liczyła już 130 pozycji. Do roku 1990 dominowały wśród pozycji “Biblioteki Filozoficznej” klasyczne teksty filozoficzne w oryginalne albo przekładzie, wraz z najczęściej oddzielnie wydawanymi komentarzami np. do dzieł: Kanta, Spinozy, Descartesa, Platona, Arystotelesa, Cyserona i Leibniza. Między 1901 i 1913 nowemu wydawcy EM. Schiemu udało się wprowadzić nową formę wydawania “Philosophische Bibliothek”; jej podstawowe elementy to: na nowo opracowane teksty, lub nowe przekłady, opatrzone wstępem dającym ogólną orientację w twórczości danego filozofa, następnie krytyczno-cdycyjne uwagi opatrzone skorowidzem imion i pojęć. Wydawnictwo Felix Meiner przetrwało w Lipsku do 1951 roku, po czym przeniosło się do Hamburga. Założyciel Wydawnictwa zmarł w 1965 roku; obecnie wydawnictwem kieruje jego syn, Richard Meiner, wraz ze swoim synem Manfredem Meinerem.

Nowe wymagania postawione przed edycją tekstu filozoficznego na przełomie wieku, przyczyniły się niewątpliwie do głębszego zrozumienia samego tekstu jak i tradycji, z której wyrasta. I tak “Biblioteka Filozoficzna” najpierw podjęła się wydania na nowo niektórych dzieł Kanta, Descartesa, Leibniza, Spinozy i Arystotelesa, które to edycje zachowały swoją aktualność po dzień, dzisiejszy. Do tego dochodzą krytyczne wydania dzieł Hegla i Fichtego.

Spośród pozycji wydawanych w ostatnich trzech latach chcielibyśmy wyróżnić te zwłaszcza, które ukazują się w “Bibliotece Filozoficznej” po raz pierwszy i świadczą o rosnącym oddziaływaniu określonego myśliciela lub pewnej dziedziny jego twórczości na współczesność. Z filozofów dawniejszych obserwuje się przede wszystkim wzrost

zainteresowania filozofią E Schleiermachera. "Biblioteka Filozoficzna" wydała niedawno wykłady z *Dialektyki* Schleiermachera z 1811 roku, a następnie wykłady na ten sam temat, które wygłosił on w 1814 roku. Na tle dotychczasowych publikacji *Dialektyki* przez Jonasa w 1839 roku i później przez R. Odcbręcha w 1942 roku, publikacja po raz pierwszy wykładów z 1811 roku dobitniej od poprzednich edycji *Dialektyki* wykazuje polemiczny aspekt tego dzieła, wymierzony przeciwko ówczesnej wersji idealizmu: czy to Fichteańskiemu ujęciu zadania filozofii transcendentalcj jako subiektywno-teoretycz. ncj konstytucji obiektywności na podstawie samoświadomości, czy lo Schellingańskiemu ujęciu filozofii identityczności.

Edycja *Dialektyki* z 1811 roku pokazuje, że filozofia Schleiermachera sytuuje się opozycyjnie wobec tradycji idealizmu niemieckiego, w której subiektywność uznawana była za podstawę wyjaśniania świata. Nie ma w niej miejsca dla pojęcia absolutnego, przejrzystego dla siebie podmiotu, który dedukcyjnie (Fichte, S c h e l l i n g) wyprowadzałby z siebie wiedzę o rzeczywistości. Również edycja wykładów z dialektyki z 1814 roku wzmacnia tę linię interpretacyjną filozofii S c h l e i e r m a c h e r a. Przyjmuje ona za oś wykładania sensu dialektyki jej określenia *jako sztuki prowadzenia rozmowy w obszarze czystego myślenia*. Dialektyka jako teoria dokonująco się w rozmowie rozwoju myśli sama jest częścią historii, ponieważ z odniesienia wszelkiego myślenia do języka wynika, że nigdy nie osiągnie ona statusu pozahistorycznej prawdy. Każda wspólnota ludzka formułując swoją dialektyczną zgodę w gramatyce określonego "kręgu językowego" (*Sprachkreis*). Zależność dialektyki od gramatyki ujawnia się w uczestnictwie dialektyki w partykularyzmach i dezinformacjach historycznego świata. Nieredukowalna nie-ogólność (*Nicht-Allgemeinheit*) czy relatywność myślenia odsyła dialektykę do sztuki interpretacji (*Attselegungskunst*), czyli hermeneutyki. Hermeneutyka rozważa wypowiedź językową w aspekcie, o ile w niej wychodzi na jaw to, co indywidualne. Dialektyka podkreśla — na odwrót — inny aspekt, a mianowicie, że nawet najbardziej prywatna wypowiedź sensowna dzieje się w horyzoncie wspólnej idei wiedzy.

To, że hermeneutyka i filozofia istnieją tylko w wzajemnym związku, wydobywa na jaw również inna pozycja "Biblioteki Filozoficznej" — W. D i l t h e y a *Das Wesen der Philosophie* (polski przekład *O istocie filozofii* ukazał się w B. K. F. w r. 1987). D i l t h e y przejmując myśl Schleiermachera o roli psychologicznej interpretacji w hermeneutyce, ale nadaje jej zupełnie odmienny kierunek od tego, jaki miała ona pierwotnie. Hermeneutyka nie jest dla Diltheya uniwersalną nauką umożliwiającą w każdym przypadku rozumienie, lecz przkształca się w naukę o metodzie nauk humanistycznych gwarantującej w niej naukowe rozumienie. Celi hermeneutyki to wedle Diltheya zapewnienie obiektywności w rozumieniu indywidualnego i historycznego momentu w ludzkim istnieniu. W tym celu musi interpretator "przenieść się" w czas, do którego należy interpretowany tekst ujęty jako manifestacja indywidualnego życia. Tym, co pozwala pokonać dystans czasu jest *ogólna natura człowieka*, która, zarówno w interpretującym jak i interpretowanym, przyjęła szczególną formę. Na podstawie pozycji *Über das Wesen der Philosophie* przekonujemy się, że Dilthey ze swoim programem filozoficznego rozumienia życia i poszukiwaniem dla tego rozumienia hermeneutycznego fundamentu, *którego źródłem jest samo życie*, był w hermeneutyce

prkursorem H e i d e g g a r a. Jeśli Heidegger poprzez fundamentalną dla swojej filozofii kategorię “bycia przytomnym” człowieka (*Dasein*) wychodzi poza Kartezjańską filozofię świadomości, to Dilthey czyni (o popr. cz wprowadzenie do filozofii kategorii życia. Kategoria świadomości zostaje u Diltheya zastąpiona przez pojęcie życia, ujętego w perspektywie Heideggerowskiej jako sposób istnienia człowieka.

Z filozofów dawniejszych obserwuje się w “Bibliotece Filozoficznej” przede wszystkim wzrost zainteresowania Mikołajem z Kuzy. “Biblioteka” M e i n e r a wydaje obcnic jego *Opera omnia* w wersji oryginalnej, a niektóre pozycje także osobno w przckladzie: ks. III *Die belehrte Unwissenheit (tle docta ignorantia), Über den Beryll (de beryllo), Mathematische Schifften* i *Die höchste Stufe der Betrachtung*. Edycję dzieł Mikolaja z Kuzy rozpoczęło już w “Bibliotece” w 1964 roku. Z edycji tej ukazuje się oblicze autora “dc docta ignorantia” jako lego, który oprócz neoplatońskiego ujęcia absolutu jako *coincidentia oppositorum*, rozbija obraz skończonego wszechstronnego wszechświata filozofii scholastycznej i wprowadza do filozofii idęc nieskończoności wszechświata, do której nawiązą w filozofii Renesansu z jednej strony Giordano Bruno, a z drugiej Ficino w swoim fundamentalnym dla tej filozofii ujęciu natury ludziczj jako “mikrokosmosu w makrokosmosie” (z pism Ficina ukazały się w “Bibliotece” jedynie traktat *Über die Liebe oder Platons Gastmahl*. Lat-dtsch).

Z filozofów niemieckiego idealizmu nowością w “Bibliotece” są geograficzne i przyrodnicze rozprawy Kanta. Oprócz wznawianych nieustannie (w przeciwnieślwic do naszego BKF-u wyczerpane tomy są wznawiane) dzieł Kanta, Schellinga i Hegla, daje się zauważyć wzrost zainteresowania filozofią Fichtego. Wprawdzie “Biblioteka” nic możc w tym względzie konkurować z wydawaniem krytycznych d/. icł Fichtego obliczonym na 30 tomów, a przygotowywanym przez Bawarską Akademię Nauk, ale nowością są w tym obszarze edycje późnych wykładów teorii wiedzy (*Wissenschaftslehre*, 1805), bądź nic wznawiane od prawie 70 lat *Darstellung der Wissenschaftslehre* z lat 1801/1802, czy ostatnio publikacja *Prinzipien der Gottes-Siuen- und Rechtslehre*.

Pewny niedosyt wywołujc u czytelnika “Biblioteki” ograniczenie, jak do tej pory, edycji dzieł Schellinga do *System des transzendentalen Idealismus*, następnie do dzieła z 1803 roku, z okresu tzw. filozofii identyczności, *Vorlesungen über die Methoden des akademischen Studiums*, w którym wykłada Schelling ogólny schemat swojego systemu filozoficznego, oraz do dzieła z 1807 roku *Über das Verhältnis der bildenden Künste zu der Natur* — pracy przygotowującej tzw. okres filozofii wolności.

Narzuca się brak w edycji dzieł Schellinga prac z tzw. okresu filozofii natury (do 1799 r.), w których Schelling w sposób oryginalny rozwinął romantyczną koncepcję przyrody jako jednorodnego, dynamicznego, samoorganizującego się i celowego układu, rodzaju organizmu dla którego życie stanowiło zasadę zespalającą wielu dzieł Schellinga. Miejmy nadzieję, że ten przejściowy brak w “Bibliotece” zostanie wkrótce usunięty; niejako zastępczo został on w pełni zrekomensowany bogatą edycją dzieł Hegla; obok nieustannie pojawiających się wznowień licznych dzieł Hegla, ostatnio pojawiła się starannie przygotowana edycja wcześniejszych, tzw. Jenajskich prac Hegla — *Jenaer Systementwürfe* (w trzech tomach). Zwłaszcza w tomie drugim i trzecim Wiele miejsca poświęca Hegel filozofii natury. Z tekstów lych wynika jedno-

znacznie, że wraz z wykształceniem się nowych metod badawczych i odrębnych dyscyplin — nauki o życiu, biologii — filozofia odeszła od wszechwładnie panującego paradygmatu mechanistycznego. Po prostu rozpowszechniło się przekonanie, że całość Uniwersum nic da się prawidłowo objaśnić według Newtonowskich praw mechaniki. Spekulacje Schellinga, także Hegla, zmierzają do zgoła innego ujęcia rzeczywistości: przyroda zostaje ujęta jako pierwotna energia (*natura naturans*), która wyłania z siebie wielość przedmiotowych, zarówno nieorganicznych jak i organicznych, form (*natura naturata*), które dają się pojąć i zrozumieć jedynie dzięki odwołaniu się do tej samoorganizującej się całości. Zależność Hegla od Schellinga w koncepcji filozofii przyrody, po lekturze *Jenaer Systementwürfe I, II, III*, nic ulega wątpliwości.

Nowum w "Bibliotece" stanowią pisma Reinholda, zwłaszcza praca *Über die Möglichkeit der Philosophie als strenge Wissenschaft* — myśliciela, który odegrał ogromną rolę zarówno w rozpowszechnieniu myśli Kantowskiej, jak i jej transformacji, będącej później krytycznym punktem wyjścia dla filozofii transcendentalcj Fichtego.

Zazwyczaj w "Bibliotece" ukazują się pisma myślicieli powszechnie znanych. Bywa też i tak, że myśliciel szeroko znany w innym kraju, pojawia się w "Bibliotece Filozoficznej" ze znacznym opóźnieniem; tak jest np. z pismami Maine de Birana. Dziennik Maine de Birana jest pierwszym przekładem tego pisarza na język niemiecki, i zarazem pierwszym wydaniem jego pism w "Bibliotece Filozoficznej". Zainteresowanie w Niemczech "prawie nieznanym" myślicielem rośnie w związku z dającym się zaobserwować zwrotem od Hegla w stronę Fichtego i pokrewieństwem twórczości Maine de Birana z niemieckim idealizmem.

Bywa też tak, że dzieła myśliciela prawic u nas, poza bardzo wąskim kręgiem, nieznanego, zostają włączone do "Biblioteki". Tak jest z nazwiskami T e t e n s a, Leonarda Nelsona i Moreau de Maupertinsa. Pisma z filozofii języka (*Sprachphilosophie*) Maupcriego — myśliciela działającego w połowie 18 wieku, rccypującgo idee oświeceniowe Condillaca na temat *pochodzenia ludzkiego poznania* — stawiają w centrum uwagi problem pochodzenia języka, stosunku między myśleniem i językiem, funkcje użycia znaków językowych.

I na koniec myśliciele filozofii współczesnej. Pisarzem, którego oddziaływanie niewątpliwie rośnie, jest Husserl. Kolejno wydano w "Bibliotece": *Logische IJntersuchengen V* następnie *Cartesianische Meditationen*, oraz *Krisis der europäischen Wissenchaften und die transzendentalc Phänomenologie*, a ostatnio *Texte zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins* i *Die Phänomenologie und die Fundamente der Wissenchaften*. Zwłaszcza edycja *Wykładów z fenomenologii wewnętrznej świadomości czasu* (ostatnio ukazały się w BKF), zwracają uwagę staranym przygotowaniem edycji. Ten fundamentalny tekst dla zrozumienia fenomenologii Husserla podejmuje i rozwija idee filozofii czasu Brentana, Bergsona i Jamesa (wcześniej od Husserla został udostępniony czytelnikom E B r e n t a n o; jego liczne pisma są wydawane w "Bibliotece" od r. 1968). Wszystkich tych autorów łączy wspólne przekonanie o nierozzerwalnym i wzajemnym związku świadomości i czasu. Wszyscy oni uważają, że istotą czasu jest, w gruncie rzeczy, świadomość. Z tym, że dla Bergsona i Jamesa świadomość jest "przeżyciem", "subiektywnością" i w konsekwencji ich analizy są analizami psychologicznymi,

dotyczącymi naszego sposobu przeżywania czasu, natomiast dla Husserla świadomość jako *uniwersalna sfera zjawiania się* ma zawsze strukturę intencjonalną; pytanie o istotę czasu prowadzi u Husserla do pytania o źródło czasu, a więc do takiej postaci naszego życia świadomego, w której bierze początek nasza świadomość przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Teoria retencji i protencji, która jest sercem *Wykładów o wewnętrznej świadomości czasu*, odsyła ostatecznie u Husserla do metafory “rzeki czasu” jako samokonstytuującej się transcendentalnej formy czasowości. Wniosek jaki można, wbrew zamierzeniom samego Husserla, wyciągnąć z *Wykładów* jest taki, że fenomenologiczna teoria czasu kończy się fiaskiem, ponieważ wikła się ona w nic dające się przewyciężyć sprzeczności. I tak, transcendentalne źródło czasu ujęte zostaje za pomocą metafory “rzeki czasu”, a więc za pomocą pojęcia odnoszącego się do czasu obiektywnego. Albo inaczej: natura tego, co jest transcendentalnym warunkiem konstytucji czasu zostaje wyrażona w języku tego, co ukonstytuowane — czyli czasu obiektywnego.

Ostatnio zwróciła uwagę czytelników edycja dzieł Fregego z filozofii logiki i języka. Po ukazaniu się drugiego tomu *Naebgelassene Schriften* — korespondencji naukowej z Hilbertem, Husserlem, Peano, Russellem i Wittgensteinem — wydane zostało dzieło *Grundlagen der Arithmetik*.

Wydawnictwo zamierza utrzymać, a nawet rozwinąć osiągniętą dynamikę działalności: na rok 1990 planuje 13 nowych pozycji i 4 wznowienia (przy czym dodruków jako wznowień się nie liczy. Jakże skromnie w porównaniu z tym wygląda nasz BKF).

Meinert bierze udział w tegorocznych targach w Moskwie oraz w Międzynarodowych Targach Książki w Warszawie.